

Halide Edib Adivar

Türk'ün Ateşle İmtihanı

İstiklâl Savaşı Hatıraları

HALİDE EDİB ADIVAR
TÜRK'ÜN ATEŞLE
İMTİHANI
İSTİKLÂL SAVAŞI HATIRALARI

Can Miras

Türk'ün Ateşle İmtihanı, Halide Edib Adivar

© 2007, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İngilizce 1. basım: *My Share in the Turkish Ordeal*, 1928

Türkçe 1. basım: 1962

Can Yayınları'nda 1. basım: 2007

22. basım: Ağustos 2019, İstanbul

Bu kitabın 22. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Mustafa Çevikdoğan

Editörler: Mehmet Kalpaklı - S. Yeşim Kalpaklı

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı, iç baskı ve cilt: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri

Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8

Yenibosna-Bahçelievler, İstanbul

Sertifika No: 10614

ISBN 978-975-07-2164-9

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750721649

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

HALİDE EDİB ADIVAR
TÜRK'ÜN ATEŞLE
İMTİHANI
İSTİKLÂL SAVAŞI HATIRALARI

ANI

♥can

Halide Edib Adıvar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ateşten Gömlek, 2007

Handan, 2007

Mor Salkımlı Ev, 2007

Sinekli Bakkal, 2007

Vurun Kahpeye, 2007

Son Eseri, 2008

Yolpalas Cinayeti, 2008

Tatarcık, 2009

*Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan
Tesirleri*, 2009

Âkile Hanım Sokağı, 2010

Kalp Ağrısı, 2010

Zeyno'nun Oğlu, 2010

Çaresaz, 2011

Sevda Sokağı Komedyası, 2011

Kerim Usta'nın Oğlu, 2012

Dağa Çıkan Kurt, 2014

Yeni Turan, 2014

Hindistan'a Dair, 2014

*Ateşten Gömlek (Günümüz
Türkçesiyle)*, 2014

*Vurun Kahpeye (Günümüz
Türkçesiyle)*, 2014

*Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan
Tesirleri II*, 2015

Döner Ayna, 2015

Sonsuz Panayır, 2016

Halka Doğru, 2017

Kenan Çobanları - Maske ve Ruh,
2018

HALİDE EDİB ADIVAR, 1882'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1908'de yazmaya başladığı kadın hakları hakkındaki yazılarından dolayı kimi kesimlerin düşmanlığını kazandı. 31 Mart Ayaklanması sırasında Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. 1909'dan sonra öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalıştı. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde tarihî bir konuşma yaptı. 1920'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Onbaşı ve üstçavuş rütbeleri aldı. Savaşı izleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası'yla fikir ayrılıklarına düştü. Bunun sonucunda 1917'de evlendiği ikinci eşi Adnan Adıvar'la birlikte Türkiye'den ayrıldı. İlerleyen yıllarda konferanslar vermek üzere ABD'ye gitti, Mahatma Gandhi tarafından Hindistan'a çağırıldı. 1939'da İstanbul'a dönen Halide Edib, 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. 1954'te istifa ederek evine çekildi. 1964'te öldü.

İçindekiler

Sunuş	11
I. BÖLÜM: İSTANBUL'DA	15
1) Millî Mücadele'yi hazırlayan hadiseler	17
2) İzmir'in işgali ve iç kargaşalık	31
3) Anadolu'ya sığınma	71
II. BÖLÜM: ANKARA'DA	133
4) Ankara, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele	135
5) İç savaşın önemli safhaları	153
6) Kalaba köyü ve hayvan dostlarım	174
7) Başlıbozukların sonu ve yeni ordu	194
8) İlk görünüş	217
III. BÖLÜM	227
9) Cepheye nasıl katıldım	229
10) Sakarya	233
11) Onbaşı Halide	253
12) Ateşle imtihandan sonra gayeye varış.....	286
13) İzmir'de.....	310
14) İzmir'den Bursa'ya.....	318
15) Savaşa paydos.....	323
Epilog	333

Sunuş

Halide Edib Adıvar, çocukluk günlerinden 1918'e kadar ki hatıralarını *Mor Salkımlı Ev* başlığıyla kaleme almıştı. 1918'den 1923 sonlarına kadar olan dönemi anlattığı anılarının ikinci bölümünde yazar, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında yaşadıklarını, gözlemlediklerini canlı ve etkileyici bir anlatımla okuyucuya sunuyor. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Kurtuluş Savaşı'nın Halide Onbaşısı'nın, o günleri yaşayan bir aydınının içten anlatımıyla yakın tarihimize ışık tutuyor.

İlk olarak 1928'de *Asia* dergisinde *My share in the Turkish ordeal* (Türk'ün Sıkıntılı Mücadelesindeki Payım) adıyla İngilizce olarak tefrika edilir. Yapıt, aynı yıl içinde kitap olarak da yayımlanır. Halide Edib, kitabın girişinde de yazdığı gibi, anılarını önce İngilizce, sonra Türkçe kaleme almıştır. Yani, çeviri değildirlir. 1959'da *Hayat* dergisinde tefrika edilmeye başlanan *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, ilk olarak 1962'de kitap olarak basılır.

Bu baskıda, yapıtın yazarın hayattayken yapılan son baskısı (1962) esas alınmış, gerekli görülen yerlerde diğer baskılarıyla karşılaştırılmıştır.

MEHMET KALPAKLI-S.YEŞİM KALPAKLI

Anlatacaklarım basit şeylerdir. Türk'ün ateşle imtihanı esnasında, o mücadelede yer almış olan Türklerin ve düşmanlarının gençliği, gelecekte bunu okudukları zaman, birbirlerinin kanına girdiren düşmanlık perdesini yırtacak, göz göze gelecek, o eski kin ve nefret harabesinin üstünde bir insanlık ve barış dünyası kuracaklardır.

Nasıl *Sinekli Bakkal*'ı ve hatıratımın birinci cildini önce İngilizce, sonra Türkçe yazdımsa hatıratımın ikinci cildi olan ve 1918'den 1923 sonlarına kadar İstiklal Savaşı'nı içine alan *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nı da önce İngilizce, sonra Türkçe yazdım. Bunların hiçbiri tercüme değildir, fakat bazı yerleri kısa, bazı yerleri biraz uzun olmakla beraber, öz itibarıyla aynıdır. Bu hatıralar, İstiklal Savaşı'nı hazırlayan zihniyetin, başka başka yönlerden, lehte ve aleyhte olan bütün fertlerin, en fazla, bir ruh tahlilinden ibarettir. Gerçi başlıca vakaları da içine alınmışsa da, bu hatıralar asıl, bütün bir memleketin, üç yıl sonunda İzmir'e, nasıl önüne geçilmez bir sel gibi beraberce aktığını gösterir.

H.E.

I. BÖLÜM

İSTANBUL'DA

Baykuş nevbet çalar Efrâsiyâb takında,
Örümcek perdedârdır Kayser'in sarayında.

SADÎ-İ ŞÎRÂZÎ

1

Millî Mücadele'yi hazırlayan hadiseler

30 Ekim 1918'den 19 Mayıs 1919'a kadar

Benim o günlerde maddî ve manevî durumum, Mütareke¹ imza edilip de İttifak Kuvvetleri'nin² İstanbul'a girişiyle memlekette hâsıl olan³ umumî hislerden başka değildi. Herkes gibi ben de, 1914'ten itibaren geçen hadiselerin tesiriyle yorgun, şaşkın ve canımdan bıkkın bir vaziyetteydim. Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Fakat bu korkunç çöküntü altında ezilenler sadece Birinci Büyük Dünya Savaşı'na Türkiye'yi sokan İttihatçılar değildi. Şurasını da eklemek isterim ki, o savaşa girsek de, girmesek de İmparatorluk'un devam edemeyeceğine, ben, o günlerde de inanmıştım. Bununla beraber geleceği görebilen bir siyaset takip edebilseydik, belki o günün ani ve korkunç akıbetine uğramazdık. Her hâlde, o gün İmparatorluğun ölümü apaçık bir hakikatti.

1. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918): Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan anlaşma. Bu antlaşmayla İstanbul'un işgal edilmesi ve ordunun dağıtılması kabul edilmiştir.

2. İttifak Devletleri: Birinci Dünya Savaşı'nı çıkaran ve İtilaf Devletleri'ne karşı savaşan Almanya, Avusturya-Macaristan devletlerine verilen ad. Sonradan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan da bu birliğe katıldı.

3. Meydana gelen.

Esasen, bir taraftan Türkiye'deki azınlıklar arasında Batı devletlerinin yıllarca devam eden hazırlıkları olduğu kadar, Abdülhamid devrinde başlayan muhtelif ve karşılıklı kıtaller¹ ve bilhassa tehcirler² de bu neticeyi bir gün getirecekti.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Rusya "hors de combat", yani savaş sahnesinin dışında kalmıştı. Bundan dolayı İngiltere, Fransa ve belki İtalya, zaferlerinin büyük ganimetine namzettiler. İtalya hissesini, bir dereceye kadar, Avusturya'dan almıştı. Ötekiler, Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuz bölgelerine ayırarak, onların üstünde hâkimiyetlerini yürütmek suretiyle hisselerini almak istiyorlardı. Şurası bir hakikattir ki, Türkiye'de Müttefiklerin ahlâkça üstünlüğüne ve onların insan hakları, adalet gibi büyük sözlerine inanmış olanlar dahi, bunları Türkiye'ye tatbik edeceklerinden emin değildiler. O günlerde Wilson'un on dört prensibi³ şamatayla ilân edilince bütün dünyada büyük bir tesir yaptı ve Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerde, istiklâllerine dokunulmayacağı zannı⁴ hâsıl oldu. Bu görüşlere inanan Türk aydınları, Müttefiklerin hiç olmazsa iki şeyden sakınacaklarına inanıyorlardı. Bu şeylerden birincisi şuydu: Türkiye'nin doğusunda ve batısında bir Ermenistan kurmaya teşebbüs etmeyecekler. Çünkü, Ermeni tehcir ve kıtalden önce de buralarda Ermeni nüfusu en az %2, en çok da %20'yi geçmemişti. İkincisi; Yunanlılara Orta Doğu'da yer vermeyecekler. Çünkü, böyle bir teşebbüsün bu iki

1. Topluca öldürmeler.

2. Göç ettirmeler.

3. ABD'nin 28. başkanı Woodrow Thomas Wilson, ülkesini Birinci Dünya Savaşı'na sokmakla beraber ünlü On Dört Madde'yle barış görüşmelerine temel hazırlamış ve Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin önde gelen savunucusu olmuştur.

4. Sanısı.

millet arasında kanlı bir mücadele açacağı muhakkaktı. Eğer, Müttefikler bu iki şeyden kaçınmış olsaydılar, bugünün tarihi bambaşka bir şekilde gelişecekti.

Büyük Savaş'ın sonunda, Türkiye'deki millî hislerin bilânçosu muhtelif bakımlardan yapılabilir:

Ben kendim, bu tarihte bambaşka şeylerle meşguldüm. Evvelâ, Türk Ocağı'ndaki¹ yeni idare heyeti² üyesi sıfatıyla tüzüğün bazı maddelerini değiştirmeye çalışıyordum.³ Üzerinde en fazla çalıştığımız nokta, birkaç doktorla beraber bir "Köycülük" teşekkülü meydana getirmektir.⁴

Mütarekeden birkaç hafta evvel, Talât Paşa kabinesi istifa etti. İzzet Paşa kabinesi, Mondros'ta Amiral Galt-horpe ile müzakereye girişti. İzzet Paşa ile Rauf Bey⁵ (o zaman Bahriye Nazırı) Türk mümessili⁶ olarak 30 Ekim 1918'de Mütareke'yi imzaladılar.

Müttefik kuvvetlerinin İstanbul'a girişi ile bir kısım

1. Türk Ocağı: 1912'de kurulmuş bir sivil toplum örgütü. Mehmed Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi ünlü aydınlar da bu örgütün içinde yer almıştı.

2. Yönetim kurulu.

3. Bilhassa Türk Ocağı'na, Türk gelenek ve kültürünü benimsemiş olan azınlıkları da almak. Çünkü, Ocak'ın ırkçılığa kaymasına engel olmak istiyordum. Üye olarak almaya Ocak'ı ikna edememekle beraber Komitas gibi sanatçıları davet ediyorduk. (Y.N.)

4. Bu fikir üzerinde tesir yapan muhtelif şeyler vardı. Amerika'da Jane Addams'ın kurmuş olduğu Hull House faaliyeti; Edmond Desmoulin'in mektebinin yayınlarını takip eden ve bir küçük hareket haline gelen fikir. Bu fikrin siyasi tarafı yoktu. Bunu yapmak isteyenler yeni bir Türkiye kurmak gayesini güdenlerdi. Çünkü, 1908'den beri bütün ilerleme ve inkılap taraftarı olan partiler ve hükümetler, aşağı yukarı sırf üst tabakayla meşgul idiler. Yeni Türkiye kurabilmek için, çoğunluğu ziraatla meşgul olan köylüleri dikkate almak gerekiyordu. Bunu yapabilmek için, fertler arasında hayatlarını bu işe verecek idealistler lazımdı. Buna en fazla doktorlar taraftardı. İlk seçtiğimiz yer Tavşanlı'dır. Dört doktor, küçük sağlık merkezleri açarak işe başladılar. Bunların ilk ikisi Hasan Ferit'le Reşit Galip'tir. (Y.N.)

5. Rauf Bey (Rauf Orbay): Balkan Savaşı sırasında gösterdiği kahramanlıklarla Hamidiye Kahramanı olarak anılan Orbay, 1942-44 yılları arasında Londra büyükelçiliği yaptı.

6. Temsilcisi.

azınlıklar sokaklarda barış içinde yaşamaya alışmış olan Türk vatandaşlarına çok kötü muamele etmeye başladılar. Bu aralık etrafta dolaşan dedikoduların en kuvvetlisi Senegalli askerler hakkındaydı. Ortada dolaşan bir söylentiye göre, sokakta Türk kadınlarını ısıyorlar, Türk çocuklarını kesip akşam yemeği olarak yiyorlarmış. Tabii, bu bir söylentiden ibaretti. Yalnız şu var ki, Müttefik kuvvetleri, küçük bahanelerle, durmadan Türkleri tevkif¹ ediyor, cezalara çarptırıyor ve bazan da Müttefik merkezlerinde fena hâlde dövüyorlardı. Evler zorla sahiplerinin elinden alınıyor, içeridekiler dışarıya atılıyordu. Müttefik tercümanlarının umumiyetle azınlıklardan olması, tabii onlara karşı çok kötü bir his uyandırıyor. Bu durum, bilhassa sakın yaşamaya alışmış olan İstanbulluları çileden çıkarıyordu. Fesler, kadın peçeleri yırtılıyor ve bütün bunlara karşı şehir halkı çok vakur ve sakın davranıyordu. Burada şunu da ilâve etmek gerekir ki, Türkler her türlü haksızlığı, hatta fenalığı affedebilirler, fakat onurlarına dokunulduğu zaman mesele bütün bütün değişir.

Türk basını Müttefiklerin sansürü altında olduğu için, bu olaylar gazetelerde pek az yer alıyor ve bu yüzden mübalâğalı² söylentiler ağızdan ağıza dolaşıyordu.

Kolonel Heathcote Smythe, İngiliz Genel Karargâhı'nın en kudretli şahsiyetiydi. Bu adam, bir gün İstanbul'un hapisanelerini teftişe gitmişti. Bizim o günkü hapisanelerimizin çok feci bir durumda olduğunu kabul etmek lâzımdır. Ne var ki, buralara azınlıklar kadar Türkler de girerdi. Aynı zamanda buradaki mahpuslar³ arasında siyâsiler yer almazdı. Daha ziyade adam öldürme ve diğer suçlardan oraya gelmişlerdi. Şurası dikkate değer ki, Tür-

1. Tutukluyor.

2. Abartılı.

3. Tutuklular.

kiye'de daima siyasî suçlular idama mahkûm olmakla beraber, adam öldürenlerin çok azı bu cezayı görürler. Kolonel, azınlıklara mensup bütün mahpusları o gün hemen serbest bıraktırdı. Bunların arasında kendi ailesinden iki kişiyi öldüren bir Ermeni olduğu gibi, Tokatlıyan'ın önünde Hayri Paşa'nın oğlunu tabanca ile sinsice vuran bir Rum da vardı. Bugünlerde Türklerin hiçbiri silâh taşımamakla beraber Hıristiyanların hepsine silâh verilmişti. İşte bundan dolayı, bilhassa Fatih ve Aksaray gibi büyük bir kısmı yangından harabeye dönmüş yerlerde çok acı vakalar oluyordu.

Bu aralık, harpten sonra her şeye karşı kayıtsız ve yeis¹ içinde görünen Türk gençliğinde bir uyanma olduğuna dikkat ettim. Bu devirde Ocak'ta geçen birkaç konuşmayı iyi hatırlarım. Birkaç zabıt² İtilâf Kuvvetleri'nin³ böyle anarşiye elverişli bulunmalarına hayretlerini gösterdiler; birkaç sivil de bütün askerlerin aleyhinde bulundu. Bir tanesi, bilhassa iyi hatırlarım, Garp medeniyeti denilen şeyin o zamana kadar daha insanî olduğunu söyledikten sonra, Bolşevizm'e⁴ karşı tek tampon olan bizlere bu muamelelerini çok şiddetle tenkit etti ve içlerinde insanlık olmasa bile kafalarında daha ileriye gören bir zekâ bulunduğuna beyhude⁵ inanmış olduğunu söyledi.

Halk arasında dolaşıp herkesi dinlerken kadınların memleket meselesinde erkeklerden daha hassas olduklarına inandım. Hepsi birden tehlikeyi anlamıştılar. Çünkü

1. Keder.

2. Subay.

3. İtilaf Devletleri: Birinci Dünya Savaşı'nı çıkaran İttifak Devletleri'ne karşı birleşen Fransa, İngiltere, Rusya'ya verilen ortak ad.

4. Bolşevizm: Rus Sosyal Demokrat Partisi sol kanadı tarafından öne sürülen öğreti. Proleterya devriminin ideolojisi.

5. Boşuna.

onlar, siyasi sebepleri anlamasalar bile, yurtlarının tehlikeye girmesine karşı derhal isyan ediyorlardı. Beyoğlu tarafındaki yüksek sosyete kadınları, İtilâf Kuvvetleri'nin bu hareketine karşı halk arasında uyanan öfkeyi İtilâf zabitlerini davet ederek onlara anlatmaya çalışıyorlardı. Danslı partiler veriliyor ve İtilâf ordularının zabitleri elde edilmek isteniyordu. Belki bu zabitlerin üzerinde bir tesir yapmışlardı. Bunun görünürdeki neticesi birkaç evlenme ile nihayet buldu. Ben, kendim bu partilerden daima uzak kaldım. Daha çok, halk arasında dolaşıyordum ve görüyordum ki, çok konuşmamakla beraber, Türk kadınları hislerini kudretle ifade ediyorlardı.

Bu devre ait bu gibi sahnelere, en çok, tramvaylarda ve vapurlarda şahit olunuyordu. Bunların bazılarını anlatmak isterim. Buradaki azınlık kadınları bilhassa en aşağı sınıfa mensup olanlardı. Bunlar daima ikinci mevki bileti aldıkları hâlde mutlak birincide otururlardı.

Biz, o zaman Bebek'te oturduğumuz için, İstanbul'a inerken çok zaman vapura binerdik. Bir gün, iyi hatırlarım, sarı esvaplı bir kadın yan kamaraya gelerek kadınları ite kaka sıkışıp oturdu. Biletçi, biletinin ikinci mevki bileti olduğunu söylediği zaman

— Ben İngilizlerle Fransızların himayesindeyim; hiçbir zaman birinci mevki bileti almam, diye bağırıp biletçiye epeyce hakaret etti.

Biletçi gayet sakin bir şekilde:

— İkinci mevki kamara da var, sizi oraya göndereyim, dedi. Kadın birdenbire azarak (belki biraz da sinir hastasıydı) biletçinin yüzüne tükürmeye kalktı, yumruklarını kafasına indirmeye ve ağza alınmayacak küfürler savurmaya başladı. Ama biletçi onu yine de çıkardı.

On dakika sonra, bir polis ve bir müfettişle içeriye girdi. Kadın bağırıyordu:

— Biletçinin beni dövdüğünü söyleyiniz! Müfettiş

bunun doğru olup olmadığını kadınlardan nezaketle sorunca, aralarından iki üç kişi bir ağızdan:

— O, biletçiyi dövdü, dediler.

Müfettiş kadını dışarı çıkardı. Fakat herkes daha yerine oturmadan kadın tekrar geldi ve Rumca ağza alınmayacak küfürlere başladı. Aralarında Rumca bilen bir Giritli kadın heyecana geldi. Biraz sonra bütün kadınlar sövüşmeye başladı. Ben, meselenin kötüye varacağını düşünerek dışarıya çıktım, müfettişi çağırdım. Bu defa müfettiş kadını kolundan tuttu, sürükledi. Müfettiş, azınlıklardan olmasına rağmen vazifesini yapmayı biliyordu. Fakat çıkarken kadının tekrar dine, imana sövmesinden dolayı, o zamana kadar bir köşede oturan bir ihtiyar kadın birdenbire bayıldı. Çantamdaki kolonya ile başını, bileklerini ovdum; biraz sükûnet buldu, fakat durmadan ağlıyordu:

— Oğlum ne der? Fransızların yanında irtibat zabiti. Gayet nazik olduklarını söylüyor. Benim gibi ak saçlı ve beş vakit namazında bir kadın dinine küfür edildiğini duyarsa ne yapabilir?

Ben bundan sonra hep ikinci mevkiye, bilhassa denize bakan tarafa gidiyordum. Birinci mevkideki bütün çekişmeleri çok soğukkanla seyretmiş olan ben, güverte-deki vaziyet karşısında da çileden çıkmaya başladım. Burada, umumiyetle, siyah çarşafli, fakat peçeleri kalkık işçi kadınlar otururdu. Bir şey söylemezlerdi. Bana daima aralarında yer verirdi. Fakat bu dıştaki sessizliklerine rağmen, Türk milletinin muhtemel akıbetini en çok onların hissetmemiş olduğunu sezdim.

Bu şirket vapurlarında, Bebek'ten gelirken umumiyetle İtilâf Kuvvetleri'nin Boğaziçi'ndeki donanmalarının önünden geçerdik. Beni bu manzara o kadar sarstı ve belki de bunu yüzümden belli etmiş olacağım ki, yanımdaki, eli işten katılaştırmış bir kadın elimi tutup:

— Bu da geçer, dedi.

İşte bu tesir altında, İstanbul'daki evime taşınmaya karar verdim. Bebek'te oturmamızın başlıca sebeplerinden biri, küçük yaşta olan oğullarımın Robert College'e gitmeleriydi. Fakat, çocuklarımın İstanbul'dan Bebek'e gitmelerini tercih edecek kadar irademi kaybetmişim.

Burada başka bir olay anlatacağım ki, bu, Türk'ü şuur altı bir kuvvetle İstiklâl Savaşı'na sevk eden âmillerden¹ biridir. Bu defa, İstanbul semtinde, Eminönü'den son tramvaya binerek ablamın evine gidecektim. Biletçi galiba azınlıklardandı. Sıraya bakmadan içeriye azınlıkları alıyor, Türk kadınlarını itiyordu. Vakit çok geçti. Sokak fenerlerinin altında duran ihtiyar kadınların yüzlerinde, bana acı gelen bir şey vardı. Ben tramvaydaydım. Kapıya giderek bir ihtiyar kadını içeriye çektim ve ona yerimi vermek istedim. Biletçi buna o kadar kızdı ki, bilet kutusuyla beni itti ve sövmeye başladı. Ben daha ağzımı açmaya vakit bulmadan, erkeklerin oturduğu taraftan, perde açıldı ve kudretli bir ses öfkeyle bağırdı:

— O kadına küfür etmeyi bırak, yoksa vuracağım! Döndüm, baktım. Uzun boylu, şişman, orta yaşlı bir Türk subayı idi. Eli pantolonunun cebindeydi. Orada da tabanca var mıydı, yok muydu bilmiyorum. Fakat, bu, kısa burunlu, büyük gözlü adamın yüzünü hiç unutmadım. Biletçi o kadar korkmuştu ki, polis çağırmaya bile cesaret edemedi. Tramvay İstanbul'un sessiz ve karanlık sokaklarından sükûnetle geçti. Acaba kimdi? Bu yeis ve felâket arasında, hiç bilmediği bir kadını korumak için, kendini tehlikeye atan bu adama karşı içimde ebedî bir minnet uyandı. Türbe'de tramvaydan indiğim zaman dizlerim titriyordu.

Galiplerin dar görüşü ve siyasetleri neticesinde hâsıl

1. Etkenlerden.

olan iç durumumuza karşı hepimizin isyanı, aklı başında ve durumu anlayan bir Batılı ile konuştuğumuz zaman biraz değişirdi. “Adalet duyguları olmasa, yalnız sağduyuları olsa, hareketlerini muhakkak değiştirirler,” diyorduk. Ben, kendim ırk ve din ayrılığına bakmadan bu şamatalı politika dünyasında daima insanların birliğine inanıyordum. Bu sebepten Batılılar arasında bizim gibi düşünen birisini görünce, içimde bir ümit uyanıyor, fakat çok sürmeden sönüp gidiyordu. Bunların arasında, ilk gördüğüm ve adını hatırlayamadığım bir İngiliz miralay¹ vardı ki, onu Kız Koleji’nde, tarih hocası olan Doktor Miller adlı kadınla çay içerken görmüştüm. Make-donya’da savaşmıştı ve Türk köylüsüne karşı büyük bir sevgi besliyordu. Düşüncesinde de, hareketinde de bir Türk’ten farklı değildi. Geçici bir sükûn veren bir Batılı da Mister Philip Browne’dı. Türkiye’ye mütarekeden sonra, Amerikan mümessili olarak gelmişti. Hatıratımın birinci cildinde, ben talebeyken bu adamın Robert College’de hoca olduğundan bahsetmiştim. Kendisi aynı zamanda Başkan Wilson’un on dört maddelik prensiplerine iman etmişlerdendi.² Türk olan her şeyi seviyordu. Dünyadaki zihniyetin yirmi milyon halka karşı aldığı vaziyete muhalifti. Mister Philip Browne, 1908’den evvel Damat Ferit Paşa’nın³ dostuymuş, 1918 Aralık ayında Paşa’yı görerek Türk milleti namına vaziyet almasını tavsiye etmiş. Abdülhamid devrinde liberal ve demokrat olan Ferit Paşa, şimdi tekrar Sultan Vahideddin’in şahsında bir mutlakiyet kurmaya çalışıyordu.

1. Albayı.

2. İnanmışlardandı.

3. Damat Ferit Paşa: Osmanlı sadrazamı. Sevr Antlaşması’nı imzaladı, Anadolu’da kurtuluş için savaşanları asi ve eşkıya ilan etti, Talât ve Cemal paşaları gıyaben idama mahkûm ettirdi.

“Mustafa Kemal Paşa da Eskişehir civarında dolaşıyordu. Vaziyetimiz, hakikat, en tehlikeli bir hal almış bulunuyordu. Ankara’ya muvazi olan tren hattı Yunanlıların eline düşmüş, biz de Orta Anadolu’da kapalı kalmıştık. Artık, başıbozuk kuvvetlere son vererek, muntazam ordu kurmak hayatî bir zaruret halini almıştı.”

Halide Edib Adivar, çocukluk günlerinden 1918’e kadarki anılarını **Mor Salkımlı Ev** başlığıyla kaleme almıştı. **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, bundan sonrasını, 1918’den 1923 sonlarına kadar olan dönemi anlatıyor. Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlar, yazarın gözlemleri canlı ve etkileyici bir anlatımla okura sunuluyor.

Türk’ün Ateşle İmtihanı, o günleri yaşayan bir aydın olarak Halide Onbaşı’nın içten anlatımıyla, yakın tarihimize ışık tutuyor.

